

SOLNČNI VZHOD NA SV. VIŠARJIH

D. METOD SCHNEDITZ

Uljnjak.

Črtica. — Spisal C. Golar.

Iz rosnega žita se je vzdignil škrjanec, zažvižgal in se vriskaje spustil navzgor v belo in sinje nebo, solncu nasproti, ki se je smejalo od izhoda in mu je žarelo zlato lice, kakor da se vozi na svatovskem vozu po vedrem nebeškem polju. Kamor se pripelje, zasije nebo v jasni modrini, oblački ginejo, kadar se napijejo na solnčni svatbi jasne toplote. Lesketa se radosti in razposajene sreče, žarke poljube siplje v pozdrav svoji nevesti, razkošno ovenčani zemlji, ki se je oblekla v pisano krilo in si rdečega cvetja zataknila za pas.

Tako zlato jutro je sijalo, nebo je bilo samo tupačam še posuto s snežnimi ovčicami, ki so se razpasle in razletele po božji poljani, da jih ne zadene plamteče oko. Moj Bog, to je bil rajski čas, tako svetel in deviški, kot bi svatovali angelci, kot bi pela in maševala sama sveta nedelja. Vsenaokoli rosa in žarki, iskre in biseri, petje in cvetje. Zeleno se izpreminjaste oči so se bliskale iz žita, iz tenke, blede rži in temne, kipeče pšenice, in po njivah so

se podile in valovale hladne, mehke sapice, kot bi se skrivale in letale nevidne deklice.

In polje! Glej, kako se je zgrnilo v daljavo, kako je narastlo in se zalilo, kot mlado dekle, razvito in kipeče čvrstega zdravja. Kamor nese oko, morje samih rož, zelenja in trave, kot bi si postlala deva na livadi in bi dihala in bi valovali njeni razpleteni lasje in plapolali v rosni sapi. Cvet šepče s cvetom in se klanja in ziblje, a kadar zapiha veter, tedaj se zdi, da hite cvetovi po polju od enega konca do drugega, se spodtikajo in padajo in zopet beže v urnem objemu. Ob strani se lije žito v zelenih valovih, visoka, sočna in temnomodra rž se gosto pretaka in njeno klasje cvete. Po tenkih bilkah, po vitkih in visokih stebričih, se vzpenja na zelenih nogah beli slak, kot bi jezdil, kot bi napival z lili-jastimi kelihi. Globoko pod klasjem, spodaj nad prepeličjim gnezdrom, v razorih, se žari in kriči živordeči, košati mak. Višnjeve plavice gledajo izmed žita, drobne, vijoličaste cvetke pa so njivo nagosto

prepregle, skrivajo se in mežikajo, da so videti njive tako bujne in pisane v svoji preprostosti.

Sredi polja, med njivami, na podolgasti planoti je stal Vrbanov ulnjak. Star in sključen se je sklonil in nagnil pod zelenim, težkim mahom, ki je kakor baržun zagrnil slamnato streho, tako da je sedela na njem kot zelena kučma. Stal je na polju že od nekdaj, in bogvekje so že tiste roke, ki so postavljale in vezale te tramove, bogvekje je glava, ki je mislila in ugibala, ali bo novi ulnjak v srečo njemu in njegovemu rodu. Stal je sredi vedno se izpreminjajočih živih travnikov, med zelenimi, zlatimi in belimi njivami, sredi pšenice in škrjančkov, objet od solčnih žarkov in mrzle burje. Samo ulnjak ni cvetel spomladi, ko se je zemlja ogrinjala v ženitovanjski plašč; bil je star, nem in gluhi, nizko sklonjen sredi rosnega cvetja in bohotno kipečih žit, poleti ni zorel in jeseni ni umiral. Živel je vedno, mladi starec, noč in dan je vrelo in šumelo v njem, zvenelo je, kot bi pele tenke, tenke strune, in bučalo je, kot bi odmeval globok, nizek bas.

In v ulnjaku je bil panj pri panju kakor kraljestvo poleg kraljestva, osem panjev na širino in devet na višino. V vsakem je kraljevala matica četi pokornih in marljivih delavk ter tropu neskrbnih, sladkosnedih trotov, ki so lahkomi selno zapravljali in pili imetje ter bili samo v škodo gospodarstvu.

Ulnjak ni cvetel, a dehtel je pozimi in poleti kot najslajše rožice; na moč je dišalo iz nizke lesene kočice, in kdor je šel tam mimo, se je ustavil in obrnil nos proti ulnjaku.

Spomladi, ko je solnce stopilo sneg in začelo zvoniti z belimi zvončki, so se začele gnesti čebele iz panjev, in opoldne, v zlati dan, se je potegnil na plan dolg, živ in pojoč curek brez konca. Vlilo se je iz ulnjaka in pod solnce, na čelu vsem matica, in visoko v zraku so obhajali svatbo. Začelo se je življenje in radovanje, dan na dan so rojile čebele, živi, šumeči kobulji so se obešali po cvetočih hruškah in jablanah, in to je trpelo vso pomlad. A od zore do zarje so letale čebele po cvetju, kjer so zagorele rože, ali po holmih, ali po polju, ali po gozdih, tja se je zgrnila vsa vojska, šumeča in bučeča. Naj je cvetel kostanj ali detelja, ves ulnjak se je povabil v goste. In jeseni je zacvela ajda, njive so se izpremenile v bele in rdeče pasove, ž njimi se je opasalo polje, in na njih je pila in pela čebela pri čebeli! Srkale so in se potapljale v rožno morje, a nad njimi je plavala lahna megla, vsa napojena in prepletena s solničnimi žarki.

Bistro in čisto je nedeljsko jutro, srebrni mir plava nad poljem, zemlja je pokojna, njiva se odpočiva od truda in v sladkem, prijetnem veselju se zaganja žito in teče po lehah in razorih. Vrban se

je vrnil od jutranje maše; iz cerkve na nasprotnem griču jo je mahnil naravnost med žita in po mejah, med škrjančki in makom, je prišel do ulnjaka. Čebele so šumno škropile iz panjev in izginjale v solnčnem zraku, a s polja so se zgrinjale vedno nove čete opršenih delavk. Ustavil se je sredi goste trume in zadovoljno se smehljaj, ves obraz mu je bil poln veselja, po gubah in razah se je prelivala nedolžna radost preprostega človeka, ki živi s poljem in čebelami kakor s svojim bratom, kakor s svojimi družicami. Kadil je in objemal z obema rokama z žeblički obito pipico, in vsak trenotek mu je priletela čebela za vrat ali mu sedla na klobuk. Bil je sključen in obrnjen s hrbtom k solncu, ki ga je goreče pripikalo v stare ude. Sedel je na klopico. Večkrat je potegnil z roko po rjavih, skrižanih licih, pogladil se je po čedno obriti bradi in skoro nejevoljno pogledaval na žareče nebo, kjer je kipela in se razlivala pesem poljskega pevca. Vrbana je zmotilo v njegovi zamišljenosti tiho pokašljevanje.

Tam sta stala na stezi pod ulnjakom, pod gričkom, dva mlada hlačmana; prvi je imel klobuk z visoko štulo, drugi je bil pokrit s suknjeno čopasto kapo. Stala sta in gledala Vrbana, oba sta držala prst v ustih in požirala slino. Pokimal jima je z glavo, a ni ju hotel spoznati in ogovoriti; pobiča sta milo gledala na ulnjak, da sta se nazadnje Vrbanu zasmilila.

„Jernejček, ali bi rad čebel? Kar klobuk nastavi!“ Mali se je kislo zasmejal in dregnil svojega tovariša.

„No, Nace, kaj pa ti! Ali je Luka že zdrav?“

Mali kapar je potegnil palec iz ust in povedal zelo naglas:

„M — hm! Je! Sem dol pride k vam. Naju je poslal pogledat, če ste tukaj.“

„Glej jo, kapo kosmato! Zakaj pa nista takoj rekla! Gora zelena!“

In Vrban se je vzdignil s klopi in se obrnil proti ulnjaku. Onadva sta planila po gričku in v trenotku sta bila pri Vrbanu, ki je odpiral ulnjak. Iz temnega, nizkega prostora, ki je bil ves nastlan z listjem, je zadišalo po medu, in fantiča sta odprla usta in se zasmejala.

„A ga bomo pokusili?“ je govoril Vrban in jemal previdno in polagoma deščico iz panja, nato pa je še bolj oprezno segel z lesenim nožem vanj in odkrnil kos bleščečega rumenega satja.

„Ta je iz samih rož,“ se je smehljaj in ga vzdignil proti svetlobi, da je gosta in sladka tekočina posijala v belih celicah. Tedaj pa se je tesni prostor v ulnjaku še bolj zamračil, med nizkimi durmi je stal postaren možiček, manjši in slabši od Vrbana, bil je golorok, v prazni srjaci in telovniku s svetlimi gumbi.

„Sapralot, Vrban, saj še čebele ne bodo mogle sproti nanesti, če boš imel takšne goste,“ je navoril prijatelja in se zasmel. Potegnil je obrvi prav do las in široko zini!, njegov smeh je bil tenek in hitro ga je zmanjkalo.

Vrban je vzdignil glavo in se veselo začudil:

„Glej ga, Luka, si že tukaj! Tako presneto mi je bilo dolgčas, da ne morem povedati! Ampak, da si le prišel.“

Hitel je, da se iznebi malih sladkosnedežev, in nato sta sedla na klop. Začel se je pomenek in pogovor o starih in mladih časih, o hudi vročini in ostrih zimah, o zdravju in smrti. Govorica je tekla brez konca, Luka je tožil in vzdihoval, a Vrban je tolažil.

„Kar vzeti me je hotelo,“ je pravil Luka. „Bodlo me je in slabosti so me obhajale.“ In zmaje z glavo, pa se takoj zopet razveseli, ker sije solnce tako gorko.

„E—e, solnček! Kako me pa greje, greje!“ Reče in se zasmije in klobuk posadi za tilnik.

„Vidiš, vidiš,“ kima Vrban, „o, zdaj ni sile. Še bova poživila kakšno leto, pravim.“

„Ti seveda, no, ampak jaz. Saj pravim, tako me je bodlo in mrazilo,“ pove še enkrat in roko položi na prsi. „Pa kaj, mladi nismo več, mladi.“

Vrban ne mara slišati takih besed in hitro poseže vmes:

„Kaj bi tisto! Krepka sva še, in dandanes gre v grob mladina pred starimi ljudmi. No, kako je bilo s Petrom!“

Moža vesta, kako je bilo s Petrom, ki je šel rdeč in vesel na semenj v bližnjo vas, domov so ga pa pripeljali žalostnega in mrtvega. Z glavo kimata in gledata na ulnjak, zakaj na panjih ima Vrban vse vaše dogodke lepo naslikane s čopičem in barvami, da se ne pozabijo.

Na prvem panju je naslikano, kako gre Peter na semenj. Svetle škornje ima, viržinko v ustih in roke v hlačnih žepih. Strašno je ponosen, mlado dekle mu gre nasproti in ga vabi, naj gre z njo domov. Peter se pa zasmije in pomeša z roko srebrne kronce po žepu. — In spet naprej se vidi, kakor Peter fante na koražo kliče. Klobuk s krivci vihti po zraku in poskakuje in pleše po vasi, a od zadaj že gredo trije jezni korenjaki in ga vržejo po tleh. Peter je močan, ali trem ni kos, in z dolgim polenom ga česne prvi po glavi, druga dva pa že bežita.

In prijatelja vstaneta ter stopita na sredo pred ulnjak, v hrup in šum, kjer vrve čebele in se jima zaletavajo v rame in lase. Kadita in gledata in se spominjata vsega, kar se je v vasi zgodilo in kar je ovekovečil na končnice vaški živopisec, Meskov

Gašpar. Časih se ustavi za trenotek govornica, pa že Luka pokima z glavo in nadaljuje:

„Take pa še ne kot tisto leto, ko je zgorela Čarmanova in Grogova hiša. Take pa še ne!“

In Vrban srčneje stisne okovano pipico in pokaže:

„Vidiš, tam-le imam za spomin vse naslikano, kakor se je zgodilo.“

In oba se zamislita v tisto dogodbo in še enkrat si jo povesta od kraja do konca. Tako si krajšata čas in živita v spominih žalostnih in hudih časov, a vseeno jima je vse tako drago, kar je bilo, kar se je zgodilo, ko sta bila še mlada.

Vrban pripoveduje zelo živo, zraven pa brez prestanka vleče iz pipe in gleda na panje, kjer je naslikana vsa dogodba. Pravi, kako hudo je bilo tisto leto, ko je gorelo povrsti po vaseh naokrog. Zdaj eno noč za Savo, pa gori za Kranjem, pa zopet v hribih. Neke sobote zvečer pride v vas črn bradač, bos in pijan. Zmerjal je kmete in zato so ga nabili, ponoči pa se posveti na Grogovi hiši, in preden so vedeli kaj in kako, sta že bili dve poslopji v ognju.

Luka je kimal z glavo in se rotil: „E—e, turška sapa!“ S pestjo se je praskal po sivem licu in bodel s prsti v ušesa. Ko je Vrban končal, sta uprla oči na panje, in tam je bilo videti na srednjem dedcu z rdečim petelinom, ki ga spušča na slamnato streho. Človek je neznan in kosmat, na glavi ima visok klobuk, za trakom pa dva rožička. — Na panju naprej že gori hlev, rdeč petelin stoji na vrhu strehe, peroti je razpel in ima odprt kljun; tam pa stoji zapisano: Ogenj! In spodaj, sta dva žandarja z nasajenimi bajoneti in imata uklenjenega požigalca, ki ima na hrbtu zapisano: Ta bode visel.

In tako je ves ulnjak poln vaških povesti, kot naslikana zgodovina.

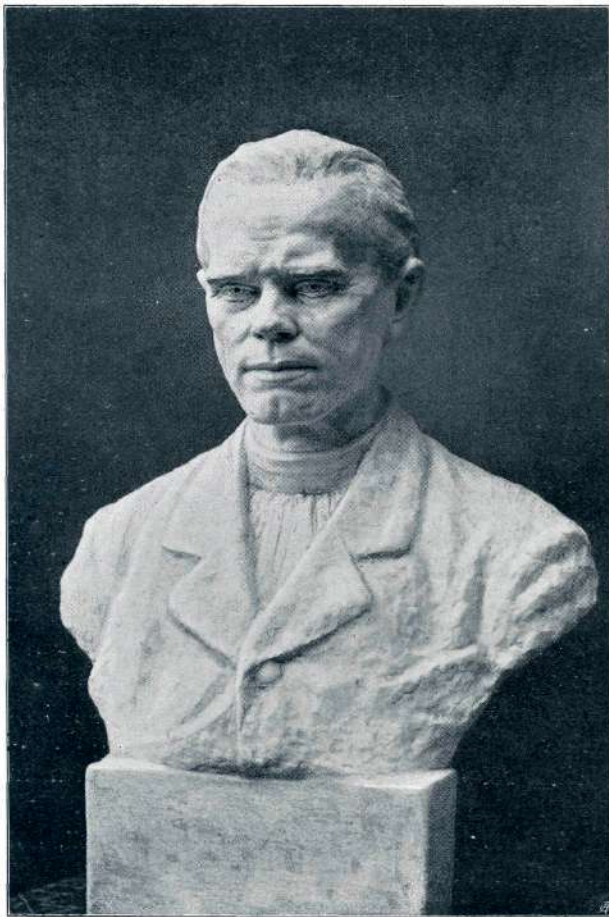
Na tretji vrsti panjev se peljejo svatje k poroki in za klobuki imajo šopke, velike kot drevesa, nevesta pa ima srebrno krilo in zlate čevljičke.

„To je pa Rožmanova Micka,“ pove Vrban.

„Takrat je bilo res lepo, turška sapa,“ pravi Luka. „Kar plesal sem, tako sem bil vesel.“ In Luka maje z glavo in se smehlja in spominja neveste z zlatimi čevljički. „Pa je že tudi umrla. Mati jo je hotela imeti. Ko jo je prišla kropit, se je zasmejala na odru, in za teden dni je šla za materjo.“

Vrban pritruje in kolne: „Gora zelena, tristo rogačev!“ Nekaj novega bi rad povedal Luki, ali ne more se domisliti, in nato začne praviti zgodbo o kmetu, ki se je dal oklicati za kralja Matjaža. Mlad je bil pa neumen, zato je namesto na njivo hodil v krčmo, namesto da bi oral in sejal, je pil in jedel. Pet ministrov si je izbral iz vrst hlapcev in posto-

pačev, vino so pili iz škafa, jedli so pečenega vola in prigrizavali mesene klobase. Tako je zapravljaj kmet svoje posestvo. — Tretji dan njegovega kraljevanja so mu pripeljali Čikovo Jero, pijanko in babo, da mu bo kraljica. Berači in propadli kmetje so hodili pred novega kralja in hlapci so obljubljali davke. Četrty teden pa so končali pojedino z zelenim žganjem, ovsenjakom in krompirjem. Domačija

SIMON GREGORČIČ

MARTIN BIZJAK

je bila zapravljena, gostje so se poizgubili. Krojačka Drobtinco je ubilo žganje, kmet Osat pa je izgubil pamet: v les je hodil in plezal na smreke. Matjaž je šel po svetu pobirat davke in oznanjevat vojsko; zakaj tudi on je znorel.

In prijatelja utihneta in premišlujeta. Zares čudne reči se gode na svetu. Stari domovi gredo v nič, mlad rod zapravi, kar so mu pridobili očetje, na drugi strani pa se zopet vzdiguje iz znoja in dela zaslužen imetje.

Luka pravi: „Zares, tako je,“ in začne pripovedovati o fantu, ki se je šel ženit, a ni mogel dobiti neveste. Hotel je biti zal, zato je zataknil za klobuk

vse polno rož, okoli in okoli. Dekleta pa so se mu smejala, in vsaka mu je ušla. Odtakrat so mu rekli „panani Janez“. Nazadnje jo dobi, Polinovo Majdo, ki je zmerom govorila, da se bo omožila predpustom. Šla sta k župniku, in gospod ju je izpovedal in rekel, naj se pripravita na smrt.

„Koliko si stara, Majda?“ je vprašal.

„Trikrat dvajset.“

Janez pa ni vedel, ker ni štel let. In župnik je dejal Majdi, da je še premlada. Potem je čakala in čakala in hodila izpraševat župnika, dokler ni umrla . . .

„Ja, to je bila večna nevesta,“ opomni Vrban in pogleda po polju, kjer se vedno bolj zlati in izpreminja žito. Gleda na nebo in vidi vso bleščečo nebeško plan, in prepelica se oglašča v pšenici, in kosce kleplje.

Tudi Luka je utihnil. Sedi na klopi, in se je zamislil in stisnil vase. Stara tovariša sedita in mislita, spominjata se starih časov, ko sta še nosila rože od svojih deklet, in Vrban bi se rad razmislil, vstane in stopi k uljnaku.

Zopet sta oba v gostem čebelnem roju in iznova ogledujeta poslikane panje. Tam sedi kralj Matjaž s svojimi ministri za mizo, krono ima na glavi in venec rož okoli vratu. Pečen vol leži na mizi, in gostje ga obirajo in trgajo z nožmi in s prstmi. — Dva ministra stojita sredi izbe in mislita globoke misli, ker vrtata s prstom v čelo. Na drugem panju pleše kralj Matjaž, nad njim pa letajo srake. Kako živo pač je te prizore obličil vaški slikar, Meskov Gašpar! S kako pisanimi in lepimi barvami je okrasil rožice in nevesto Micko, in kako imenitno je naslikal peklenščka v zelenih hlačah in rdeči suknjici! In tam naprej, prav spodaj, se bije boj med Pegamom in Lambergarjem. Kako ponosno jezdit ju naka na svojih belcih, a glej, že je Pegam brez glave, in vrag se že stega skozi odsekan vrat, da mu izvleče in vzame dušo iz telesa. „Kak umetnjak je bil,“ bi pohvalil Vrban Gašparja, a ne more se načuditi in zato molči, ker ve, da ga ne more prehvaliti. Luka pa reče: „To ti je bil pravi! Vse je znal naslikati. Če je videl človeka, pa ga je lahko posnel.“

Vrban gre okoli ulnjaka, in čudno se mu zdi, da ne roji „požigalec“; v tistem panju je prvenec in že tri dni se pripravlja, da bi izletel. Solnce gre više in više, že je visoko nad poljem, in razgoreli in razbleščali so se travniki in njive. Luka se napravlja domov. Težko hodi in počasna mu je stopinja.

Moža se poslavlja in si obljubita, da prideta popoldne zopet skupaj. Že hoče oditi Luka, ko se zasliši presunljiv jok.

„Jernejčka je čebela,“ prikriči Nace po griču, in vsi gredo tolažit malega trpina. Ravno na usta, z medom namazana, ga je pičila, in mnogo truda je treba, da se Jernejček pozdravi. Spet mora Vrban v ulnjak in odlomiti lep kos rumene slaščice, ker že tudi Nace kaže v nos, kamor ga je vsekala čebela.

Razidejo se, Vrban se vrne na klopico, in zopet misli in čaka, kdaj bo izletel „pozigalec“. Ne more sedeti, zato zre med čebele, in okoli njegove glave in okoli ramen švigajo in šume delavke, da je ves v živih, žarkih pramenih.

O kakšen jezen šum je nakrat okoli Vrbana! „Pozigalec“ se gnjete iz panja, da ustanovi lastno družino; v zraku je vršanje in sikanje, in v kolo-barju, gostem in črnem, se vrti ves roj in pleše proti bližnjemu hrastu.

Po polju med njivami hodijo kmetje in ogledujejo žita, beli dekliški predpasniki se belé po mejah, tam hodijo vaške lepotice in trgajo poljske rože.

Vesel smeh zveni čez polje, časih priplava po vedrem zraku glas zvona, in boljbolj zlata je nedelja, žarnej je svetli dan, ki se smeje nad poletno krajino.

* * *

„Turška sablja,“ je klel jesenskega dne Luka pri sebi, „kaj neki počne Vrban? V nedeljo je tožil, da mu ni dobro. Grem, da vidim, kaj je z njim.“ Tako je dejal in skoro tekel z drobnimi koraki čez polje. „Snoči ga še menda domov ni bilo. E—e—e!“

Kako žive in mlade in rožne so bile njive, na katerih je uprav zacvetela ajda, čez katere se je razlilo rdeče-belo morje, dehteče in sladko. Vsa njiva je šumela in pela, čebela se je gnjetla pri čebeli, kakor da poganja zemlja živ cvet iz sebe. Luka je hitel čez polje in gledal in smejal bi se bil solnčku, ki ga je objemalo za starim vratom, in vesel bi bil lepih njiv, na katerih so se pasle čebele, da mu ni skrb ležala na srcu. Prisopel je pred ulnjak, a glej, Vrban ga že oddaleč pozdravlja. Na klopi sedi in ga vabi.

„Luka, ne vem, kaj bo, križ imam zlomljen, in srce kar zastaja,“ je rekel Vrban in težko sopel.

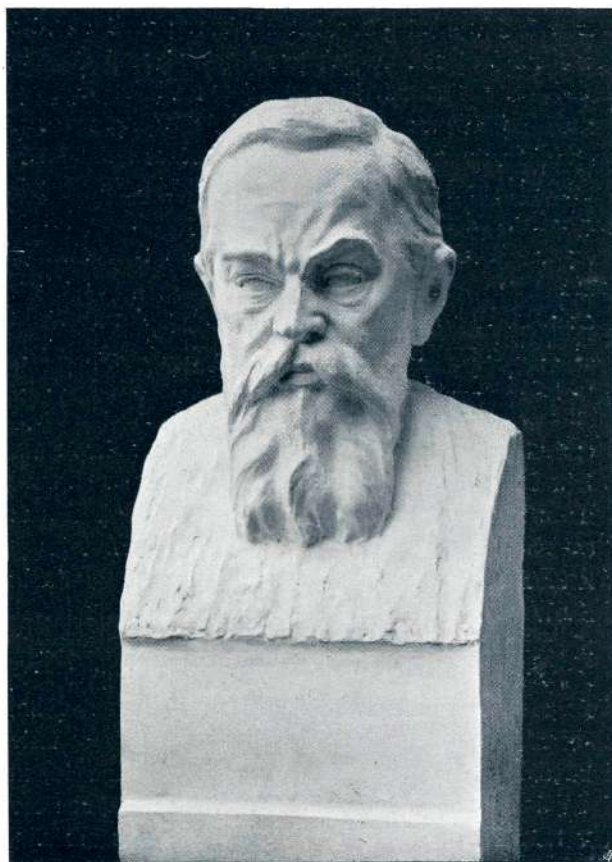
„Križ božji,“ se je vznemiril Luka. „Tak me nikar ne plaši! Svetega Janeza rožo skuhaj na vinu, ali pa medico pij s pelinom. Tako bi še rad malo skupaj poživeli s teboj.“

„E, lahko že greva k svetemu Štefanu, dosti dolgo sva že na svetu, in meni je kar dolgčas po mojih starih znancih. Vsi so šli pred menoj.“

„Križ božji, kakšen si! Zakaj pa? Mlajši si od mene in ni ti sile, pa tako govoriš.“

„Tako ti rečem, kadar umrjem, me kar v ulnjaku postelji! Dva stola prinesi, rad bi še mrtev ležal dva dni pri svojih čebelicah.“

Opri se je na Luko, sedel v travo in se naslonil z hrbtom na ulnjak. Nič več ni govoril, samo gledal je predse po polju, po cvetoči ajdi, po di-

JANEZ TRDINA

MARTIN BIŽJAK

šečih rožah, kjer so se gostile njegove male prijateljice.

Ko ga je čez nekaj časa Luka poklical po imenu, ni odgovoril. S široko odprtimi očmi je strmел na nebo in bil mrtev.

V ulnjaku so ga položili na oder, kakor je želel, in čebele so tožile in jokale za njim.

A ulnjak še stoji sredi polja, sredi pomladnih žarkov, poletnega cvetja, sredi jesenskih viharjev in zimskega mraza.

